

KUR'ÂN ÂYETLERİ BAĞLAMINDA TASAVVUFTA UBÛDİYYET

UBUDİYYET IN SUFISM IN THE CONTEXT OF THE VERSES OF THE QUR'AN

Halise BAYSUĞ

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
halisebaysug@gmail.com

Şanlıurfa / Türkiye

ORCID: 0000-0002-9229-4290

ÖZET

Tasavvufta rubûbiyet ile ubûdiyyet kavramları arasında önemli bir bağlantı vardır. Allah'ın İlahlığını kabul eden varlık O'na ibadet etmekten de muhabbet duyar. Allah'ın hükümleri dışında başka bir şey düşünmeyen birey için Allah'ın hükümlerini yerine getirmek, O'nun istediği vasıflara sahip olmak, kişide sürekli Hakk'a yönelme ve O'nu her yerde görme arzusu uyandırır. Bu sebeple varlık için Allah'ın olmadığı bir hayat düşünülemez. Çünkü mümin kişi için Allah merkezli bir hayat sürdürmek asıl gayedir.

Mümin kişinin Rabbinin isteğine uygun bir hayat yaşaması, Kur'ân'da ifade edilen âyetlerdeki Allah'ın hükümlerini yerine getirmesiyle mümkün olacaktır. Allah'ın istediği manadan uzaklaşmış bir ibadet, ibadet olma özelliğini de yitirmiş olur. Allah'ın istediği ibadet, şekilcilikten uzak ihlâsla yapılan amellerdir. Allah'ı tanımak sembolik ibadetlerle sınırlı değildir. Aksine ibadet kişinin hayatını devam ettiği süreçte Allah'ı razı edecek ve hoşuna gidecek tüm amelleri içerir. Allah, âlemden insanların hayat düzenlerini belirlemiş, onların yaşamları için gerekli hükümleri tahsis etmiş ve yalnızca bunlara uyularak kendisine ibadet edilmesini istemiştir. O'nun hükümlerine aykırı davranışların da O'na değil, kişinin kendi nefsinin hoşuna gidecek varlıklara itaat ettiğini ifade etmiştir. Bu şekilde hareket edenlerin Rablerine karşı şirk içinde bulunduğunu, Allah'ın terbiyesinden yoksun bırakıldıklarını görmekteyiz.

Bu çalışmada insanda fitrî ve tabîî bir duygu olan din duygusunun Allah'a ibadet etmekle gerçekleşebileceği ifade edildi. Ayrıca âyetler ışığında Allah'ın âlemin tek Rabbi olduğunu, her şeye hüküm verenin Allah olduğunu, dinin fiili yönü olan ubûdiyyetin teorik kısmından daha önemli olduğu aktarıldı.

Anahtar kelimeler: Allah, Rab, Tasavvuf, Din, İbadet.

ABSTRACT

There is a significant relationship between the concepts of supremacy with servitude in Sufism. The entity that accepts God's Deity also feels contended to worship Him. For an individual who thinks of nothing other than Allah's consent, to fulfill the provisions of God, to have the skills that He wishes builds up the passion to sustainably turn to the Almighty and the desire to see the Creator everywhere. Therefore, a life without God cannot be considered for presence. Because, for a believer, it is the main goal to maintain a God-centered life.

It will be possible for a believer to live a life in compliance with the acquiescence of Allah by fulfilling the commandments of Allah in the verses stated in the Qur'an. Inasmuch as the worships that Allah expects are unformal deeds that are done with pure and whole love, a worship that is deviated from the purpose that Allah expects will lose its feature of worship. Knowing God is not restricted to symbolic devotions. On the contrary, worship encompasses all deeds that will prevail up and delight the God during the life of an individual in the realm. Allah has determined the life ordonnance of humans in the world, has allocated the essential provisions for their lives and has wanted to worship only to Him by following these rules. The God has also stated that people who act against to His provisions obey to creatures that will satisfy only their own soul, not to Him. He has estimated that those who act in this way shirk against their Almighty and have been deprived of God's manners.

It has been pointed out in this study that the sense of religion that is an innate and natural feeling can be come true by only worshipping to the God. Furthermore, it has been remarked in the lights of verses of Quran that God is the only Lord of the world, only the Divinity can judge for all things and supremacy, the virtual aspect of religion is much more important than the theoretical part of religion.

Keywords: God, Almighty, Sufism, Religion, Deed-worship.

GİRİŞ

Geçmiş yüzyıllarda İslâm dünyasının en temel meselesi yorum ve okuduklarını anlama meselesi olmuştur. Tarih boyunca evrensel olan tek bir mukaddes metin olmasına rağmen, birbirinden farklı te'vil edilen âyetlerin olması dinde yorum ve anlama sorununun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İbadetlerin idrak edilip yaşanmasının kaynağı âyetler ve bu âyetlerin işaret ettiği hakikatleri yaşamadır. (Ay, 2011, s. 15)

Kur'ân, müminlerin hayatının merkezinde olmasına rağmen, yaşamını Kur'ân'a göre dizayn eden kişiler ya da İslâm'a aidiyetini iddia eden, fakat bu aidiyetin sadece sözde kalan her düşünce ve yaşam tarzı Kur'ân'a dayandırılmaya çalışılmıştır. Bu gerçek Allah tarafından gönderilen bütün kitaplar için söz konusudur. Nitekim Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'ân'ın tarihi sürecinde tüm bireyler onu kendince yorumlamaya çalışarak Allah'ın muradından uzaklaşmıştır. Bunun içindir ki Peter Werefels'in (ö. 1703) İncil için belirttiği "bütün insanlar, sorunlarının cevaplarını bu kutsal kitapta talep ediyor ve yine insanların hepsi istediğini onda buluyor (Cerrahoğlu, 1968, s. 114) sözü de bu doğruluğu ispatlar niteliktedir. Yine bunun bir benzerini Basra Kadısı Ubeydullah b. Hasan (ö. 168/785)¹ da Kur'ân için söylemiştir. "Öyle ki Kur'ân anlaşmazlıklara kılavuzluk eder. Kaderi reddeden yargı gerçektir; çünkü bu yargının Kitab'da bir karşılığı vardır. Cebri düşüncüyü savunan görüş de doğrudur. Çünkü bu görüşün de Kur'ân da mesnedi vardır. Böyle düşünenler de fikirlerinde haklıdır, doğru söylemiştir, şöyle söyleyenler de. Zira bir âyet iki farklı veya daha fazla anlama gelebilir." (İbn Kuteybe, 1990, s. 51) Önemli olan, Kur'ân'ı Allah'ın asıl muradından uzaklaştırarak kendince yorumlamamaktır. Kur'ân gibi müminlere hayatın reçetesini sunan bir kitaba, Allah'ın hükmünün zıddı olacak şekilde gayr-i İlâhî bir akılla anlamlar yüklemek Allah'a muhalif davranmaktır.

¹ Ubeydullah b. el-Hasen el-Anberi, Basralıdır. Hicri 100 veya 106'da doğduğu rivayet edilir. Dedesi Husayn b. Malik Ebi'l-Hur b. el-Haşaş olup tanınmış hadisçilerdendir. Babası el-Hasen b. el-Husayn de hadis rivayetinde önde gelen âlimlerdendir. Mu'tezili bir kelimacı ve fakih olmasına rağmen Ubeydullah, güvenilir bir hadisçi olarak tanıtılmıştır. Kelam, hadis gibi ilimlerde ileri derecede bilgi sahibi olmasına rağmen geniş bir fıkıh bilgisiyle de tebarüz etmiştir. Dönemin halifesine aykırı bir hüküm verdiği için 160 yılında görevinden alındığı rivayet edilir. Basra'nın ileri gelen fakih ve âlimlerinden olan Ubeydullah b. el-Hasen, 168 yılında vefat etmiştir. (Mizzî, 1983-1403, ss. 33-34)

Tarihsel süreçte İslâm'la alâkası olmayan düşüncelerin ve yorumların Kur'ân'a dayandırılması, hükmü açık olan âyetlerin müteşâbih konuma düşürülmesine zemin hazırlamıştır. Aslında insanları yarattıktan sonra kendi hallerine bırakmayıp, peygamberleri vasıtasıyla mesajlarını veren Allah, bu mesajları anlamak, yorumlamak ve hayatına aktaran insanlara bu hakikatleri anlama izanı vermiş, fakat insanlar bilinçsiz bir şekilde âyetleri akletmeye çalışırken asıl mesajdan/iletiden uzaklaşma, âyeti anlayamama probleminde kararlılık göstermiştir.

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan ve onu en güzel şekilde anlayan Resulullah, Kur'ân'ı beyân etmenin yanında Allah'a tam teslimiyetle ibadet ederek O'nun hükümlerini de yerine getirmiştir. Âyetleri bütün teferruatıyla üzerinde derin düşünerek, bunlardan kastedilen İlâhî muradın ne olduğunu en ince ayrıntısına kadar açıklamıştır. Çünkü her devirde gelen kitaplar o dönemin peygamberi tarafından muhatap kitlenin örnek alması için bizzat uygulanmıştır. Bundan dolayı Kur'ân'ı anlama, bütün yaratılanlar tarafından kendisine biçilen hikmeti ortaya çıkarma gayesi, her dönemde muhatapları arasında güncelliğini korumak için yaşatılmıştır.(Cerrahoğlu, 1985, s. 210)

Kur'ân'ı Kerim, hükümleri kapalı kendisinde iltibas ve karışıklık olmayıp, insanlar tarafından anlaşılmayan bir kitap olmadığı gibi, ondan herkesin dilediği yorumu ve ibadet şekillerini anlayabileceği sürrealist bir tablo da değildir. O ilk okunduğunda hemen anlaşılmayan, ancak tefekkürle anlaşılan bir ma'naya sahiptir. Çünkü aksi halde ne dediği belirsiz, her anlama gelebilen bir kitabın insanlığa rehberlik etme gibi bir iddiası olamazdı.(Ay, 2011, s. 508) Allah, zaten bu kitabı açık ve anlaşılır bir şekilde gönderdiğini birçok âyette net bir şekilde vurgulamaktadır.² İslam, bir takım kuru nazariyelerden ibaret değildir. Kişinin, Allah ile kendisiyle ve başkaları ile olan ilişkileri somut temeller üzerine inşa edilmiştir. Sadece düşüncede kalan, pratik hayata geçirilmeyen hiçbir düşünce layık olduğu değeri bulamaz. İnsan inandığı gerçeği dili ile söylemeli ve yaşantısında da uygulamalıdır. Aksi halde hayata geçirilmeyen bir inancın zaafa uğraması belki de zamanla yok olması kaçınılmaz bir durumdur. Bundan dolayı İslam dini sadece aklî bilgi ile yetinmeyip, bilginin kalpte oluşmasına ve daha sonra da bu bilgiyle amel etmeyi öğretmiştir.(Çelik, 2014, s. 204)

Bir mümin iman ettikten sonra, imanın gereklerini de yerine getirmelidir. Öncelikle kalbe yerleşmesi gereken imanın ibadetler vasıtasıyla da hayata yansması gerekir. İşte bu yönüyle dinimizde ibadet, Allah ile kişi arasında kurulan ünsiyetten doğan bir ilişki ve hatta mümin için varlığının gayesini anlama vazifesidir.(Çelik, 2014, s. 204)

İslâm dinini yaşayan tasavvufî ekollerin temsilcileri de Hz. Peygamberden (s.a.v.) sonra tıpkı İslâm dininin diğer müntesipleri gibi, kendilerine özgü kavramları Kur'ân'a istinat etme mecburiyeti duymuşlardır. Bunun sonucunda âyetleri farklı anlama mutsasavvıflar arasında da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki sûfilere "Allah'a giden yollar, Allah'a yürüyenlerin sayısı kadardır" sözü gereğince dine getirmiş oldukları yorumlar ne kadar kapsamlı ve derin olursa olsun İslâm dininin prensiplerinden taviz vermemek kaygısı taşıdığı için ortak noktada buluşma kaçınılmaz olmuştur. Çünkü insan fitratının, mizaç ve kabiliyetinin farklı olmasından dolayı değişik düşüncelerin oluşması da son derece doğal bir durumdur.(Ay, 2011, s. 168)

Sûfilere göre, insan kalbi İlâhî hakikatleri kavramaya meyilli olarak yaratılmıştır. Allah ilmini ve birçok güzelliğini açık olarak âleme dercetmiştir, fakat insanın gayr-i İlâhî düşünce ve amelleri bunlara perde oluşturmuştur. Ancak bu güzelliklere ulaşmak isteyenler için ibadet, mücadele, zikir ve riyazet gibi yollarla vukufiyet sağlanmıştır. (Sühreverdi, 1968, s. 25) Kişinin önce dini hükümleri öğrenmesi, sonra bu hükümlere göre amel etmesi ve bu amelin neticesinde Rabbi'nin ikramı olarak O'na gerçek bir mümin olması Allah'ın istediği bir insan prototipinin en gerçek şeklidir.(Gazalî, 1969, s. 15) Yaratıcı, insanlardan kendisine ibadet etmesini istemekte, O'ndan başka İlâh olmadığını ve yalnızca O'na kullukta bulunulması gerektiğini ve O'nun her şeye vekik olduğunu âyette belirterek kurtuluşun Hakk'a ibadette olduğunu vurgulamıştır.³

² Yusuf,12/1; Kasas, 28/2; Duhan,44/2.

³ En'am, 6/102.

1.Ubûdiyyet

Arapça'da teslimiyet, Allah ile terbiye olunmak (Ethem Cebecioğlu, 2005, s. 667; Kuşeyrî, 1465, s. 197), bendelik, insan, hizmetçi, (Gazalî, 1416, s. 109) ma'nalarına gelen ve "abd" kökünden türeyen ubûdiyyet; Yaratıcı'ya teslim olup hüküm ve muradını yerine getirip elde olana razı olmak, olmayan için ise sabretmektir. (Süleyman Uludağ, 2012, s. 542) Ayrıca "güçlü olmak, dayanmak ve sığınmak" (İsfahânî, 1998, s. 542) gibi anlamlara da gelmektedir. Bunun yanında insanın yaratılış gayesine uygun olarak Rabbi'ne hürmet, muhabbet ve itaatini göstermek, O'nun rızasını ve sevgisini kazanmak maksadıyla ortaya koyduğu belli tutum ve davranışlar olarak da nitelendirilir. (Hakim, 1981, s. 630) İnsanın yaşamını sürekli Allah'a tazim ve hamd şuurunda devam ettirmesi, ubûdiyyet kavramının en kapsamlı tanımıdır.

Kur'ân terminolojisinde ibadet kavramı, bilinen anlamıyla kullanılmakla beraber yalnızca Allah'a teslim olmak, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla O'na itaat etmek anlamında kullanılmış, kavramın anlamı semantik olarak da daraltılmış, sınırlı bir anlam verilmiştir. Fakat Kur'ân cahiliye devrinde kullanılan kelimelerin kavram ağını genişletip onlara yepyeni ma'nalar verdiği gibi, (İzutsu, 1975, s. 15) bazen de ibadet örneğinde olduğu üzere kavramın anlamını daraltma yoluna da gitmiştir. İbadet kavramı, İslam öncesi dönemde her türlü puta tapma ve farklı varlıkları kendine İlâh edinme gibi anlamları içerirken, Kur'ân'da ise sadece Allah'a itaat gibi özel ve sınırlı bir anlama sahip olmuştur. Ancak Kur'ân ibadet kavramının anlam alanını sınırlı tutarak aslında kapsam alanını genişletme yoluna gitmiş, bu manaya geniş bir saha oluşturmuştur. Ayrıca ibadet kelimesinin kökü olan a-b-d kavramının farklı formlarından türemiş olan 'ibad ve âbid' kelimelerinin de Kur'ân'da ibadetle eşdeğer olarak kullanılması Kur'ân'ın bu kavrama farklı misyonlar yüklediği ve yeni anlamlar kazandırdığının bir göstergesidir. (Ude, 1985, s. 144)

İslam dininde ibadet, Allah ile insan arasındaki ünsiyetin sonucu olarak kurulmuş bir ilişki ve kişinin Allah'a olan sevgisini göstermenin en mükemmel yoludur. Çünkü ibadet dindeki nazari olarak öğretilen bilgilerin pratik hayata geçirilen uygulamalarıdır. Bu sebeple dini tecrübeden kaynağını alan her amel dinin pratik yönü olarak görülmelidir. (Taplamacıoğlu, 1975, s. 176)

İbadet ederken kalp tamamen Allah'a yönelmelidir. Böyle olduğu takdirde insanın arzu ve isteklerine muhalif bir iş yapması kolay değildir. Allah'a karşı sorumluluk duygusu ile yaşamayan insanlar, gayr-i İlâhî heveslerinden başka bir şey düşünemezler. Yalnızca kendi nefislerine ve benliklerinin hoşuna giden zevklerin peşinden gitmiş olurlar.⁴

İbadet pratik hayatla ilgili olduğu için her şeyden önce sağlıklı ve ideal bir dini hayat için zaruridir. Din insanın içinden gelen aşk, ta'zim ve güvenle Allah'a ve O'nun koymuş olduğu hükümlere kişinin bütün varlığıyla bağlanması, bunu hareketleriyle toplumsal ve bireysel hayatında göstermesidir. Emile Bautrox'un (1845/1921) da ifade ettiği gibi, kişide tezahür eden dini davranışlar, ibadetler bulunmazsa din subjektif düşünce ve hülyalardan ibaret olur. İbadet âlemdeki her varlık için o kadar değerlidir ki dini yaşayışın onsuz sürdürülebilir olması imkânsızdır. (Wach, 2012, s. 26)

Ubûdiyyet, Allah'ın hükümlerini her alanda yaşamamanın adıdır. İbadet, ise ubûdiyyetin daha ileri bir derecesi olan Allah'a teslim olmaktır. Fahreddîn Râzî'ye (ö. 606/1209) göre de ibadet, kişinin kendisini yokluktan varlık âlemine çıkararak Allah'a karşı tam bir teslimiyet ile gerçekleştirme maksadıyla yaptığı fiillerdir. (Fahreddin Râzî, 1990, s. 242) İslam'da tazim gösterilmeye layık en yüce mutlak varlık Allah'tır. (İsfahânî, 1998, s. 479) Bunun içindir ki ibadet başkasını yüceltme kastıyla yapılan fiil olmayıp, Allah'ı ta'zim etmenin en güzel şeklidir. (Fahreddin Râzî, 1990, s. 338) İbadet, insanın beden ve ruh birlikteliğiyle Allah'a teslim olma sonucunda O'na olan kurbiyet hâlidir. Yapılan fiillerin Allah'a itaat ve yaklaşmayı kastetmesi yanında iradi olarak yapılması da şarttır.

⁴ Ali b. Muhammed eş-Şerif Cürçânî, *Kitabü't-Te'rifât*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'eşli (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1433), 329.

Buna göre ibadetlerin öncelikle insanın kalbinde yaşandıktan sonra amelî yönüne yansması gerekir. Bundan dolayı bir fiilin ibadet sayılabilmesi için şuurlu ve iradeli olarak Allah'a itaat, kurbiyet ve Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle yapılması lazımdır.(Yazır, 2010, s. 95)

İbadet, dini yaşantının özü, insanın yaratılış gayesi ve kişinin yaratıcısına karşı mümin olduktan sonra kurbiyet sağlama ve O'nun rızasını kazanma amacıyla yaptığı eylemlerdir. İman, mümin için hayatın kalbî yönünü oluşturduğundan kişinin ruhunda oluşan bir tecrübeye sahip iken, ibadetlerin amele yansıyan yönü ise hükümlerin şekil ve kurallara bağlı olarak gerçekleştirilen yönünü oluşturmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'da verilen bütün hükümler ibadettir. Allah insanları ve cinleri kendisine ibadet etmek için yarattığını Kur'an'ın birçok âyetinde belirtmiştir.⁵ Aynı zamanda Hakk, Kur'ânda bu hitabına uygun makamda yaşayanların sayısız nimetlere nâil olacağını da bildirmiştir.⁶ İman, insanın içinde yerleşip kalbine hayat veren bir merkez üssü hükmündedir. İbadetler de insanın içindeki imanının coşkusıyla dışa yansıyan tezahürlerdir. Bu bakımdan ibadetle bezenmeyen iman donuk ve eksiktir. Çünkü dini yaşayışın özü mümin için ibadetlerle Allah'ın ilmini yaşanılır hale getirmektir. İbadetler müminin Allah'a olan teslimiyetinden beslenip kişinin her alandaki davranışlarında görülen Allah'ın hükümleridir. İslam'da iman ve ibadet kavramlarını birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. İnanç ve ibadetler bir bütünün iki yarısı gibi iç içedir.(İzutsu, 1984, s. 195)

Aslında ibadet kelimesinin zihinlere gelen ilk anlamı olan 'kulluk' terimiyle Kurân'da kastedilen anlam tamamen farklıdır. Kul, denilince bir güç karşısında boyun eğme söz konusudur. Fakat Kur'an'daki anlamıyla itaate layık görülene itiraz etmeden teslim olmak, O'nun her şeye hâkim olduğunu tereddütsüz kabullenmektir. Allah, "*Ey Âdemoğulları! Size 'şeytana kul olmayın, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk ve ibadet edin, doğru yol budur' dememiş miydiniz?*"⁷ İşte burada ifade edilen 'şeytana kulluk etmeyin' ibaresiyle tapınmak değil de onun hükmüne ve yolundan sapmaya karşı bir uyarı vardır. Ayrıca Allah, kendi istikâmetinde olanların doğru yolda olduğunu açıkça beyân etmiştir.(Yıldız, 2019, s. 161)

Kur'an'da belirtildiği üzere bütün ibadetler sadece Allah için yapılmalıdır. Âlemde yaratılan bütün varlıklar, bu dünyaya gönderiliş amacına uygun olarak ibadetlerini ifa etmelidir. Çünkü ibadet edilmeye layık tek mutlak varlık vardır, o da Allah'tır. Kişinin acizliğini Allah'ın kudreti karşısında anlatması sadece O'na abd olmasıyla mümkündür. "*Rabbimiz! Sadece sana ibadet ederiz ve sadece senden yardım dileriz*"⁸, âyetinde de Allah kişinin, kendisinden başka ibadet edilmeye layık hiçbir varlığın olmadığını ifade etmiştir.

2. Kur'ân'a Göre Ubûdiyyet

Kur'ân'ın hassasiyetle üzerinde durduğu Allah'ın bütün hükümlerinin temelini oluşturan konu ibadettir. Allah, Kur'an'da bütün yaratılanları insanın hizmetine sunarken insanları ve cinleri de kendisine abd olması için yarattığını, elçileri vasıtasıyla İlâhî mesajlarına göre ibadet etmelerini istemiştir. O halde insanın yaratılış amacının ibadet olduğu açıkça belirtilmiştir.⁹ Hiçbir şeye muhtaç olmayan, mahlukatın bütün ihtiyaçlarını kendilerine ikram eden Allah, insanları emrettiği yol olan ibadete çağırılmaktadır.¹⁰

Allah, insanların hayatları boyunca O'nun hükümlerine göre hareket ettikleri zaman, hakîkatin ilkelerini apaçık bir şekilde bulabileceklerini ifade etmiştir. Bundan dolayı Allah, insanların öğüt alması için Kur'an'da her türlü nasihatın olduğunu ve hiçbir şeyi noksan bırakmadığını açıklamıştır.¹¹

⁵Zâriyât, 51/56.

⁶ İbrahim, 14/34; Nahl, 16/18.

⁷Yâsîn, 36/ 60-61.

⁸ Fatihâ, 1/5.

⁹ Zâriyât, 51/56.

¹⁰ Bakara, 2/21.

¹¹ En'am, 6/38.

İşte Kur'ân'ın her şeyi açıklamış olmasına rağmen insanların bireysel ve toplumsal hayatlarında Kur'ân'ı kendilerine rehber olacak bir kitap olarak görmemeleri insanın kendi eksikliğidir. Akıl ve irade sahibi olan her varlık Allah'ın emir ve nehiyelerini kavrayabilecek şekilde yaratılmıştır. Kur'ân'da ibadet kavramına, Allah'ı tek İlâh olarak görmek, O'nun hükümlerine her alanda razı olmak, O'nun seveceği ameller yaparak O'nun kurbiyetini kazanmak şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında kişinin O'na karşı aciz olduğunu bilmesi ve âlemde O'na muhtaç olmayan hiç kimsenin olmadığını idrakine varması, yaratılan her varlığın O'na teslimiyet göstermesi gibi anlamlar da yüklenmiştir.(Karagöz, 1997, s. 53)

İbadet, Allah'a teslim olmak ve muradına uygun yaşamaktır. Bundan ötürü Allah, Kur'ân'ın birçok âyetinde sadece kendisine ve hükümleri doğrultusunda ibadet edilmesini buyurmuştur.¹² Kâinatı yarattıktan sonra insanı kendi hâline bırakmayıp ihtiyaçlarını karşılaması, çeşit çeşit nimetler sunması, kendisine verilen kabiliyet ve bilgiyi doğru kullandığı takdirde Allah'ın varlığını ve eşya üzerindeki ilmini de kavrayabileceğini ifade etmiştir.¹³

İnsanda mevcut olan potansiyele rağmen, hak yolu terk edip kendisine başka varlıkları İlâh edinen ve Allah'a şirk koşanların, yaratılış tabiatına aykırı hareket ettikleri birçok âyette vurgulanmıştır. *"...Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları başka İlâhları Rab edinmesin."*¹⁴ Faydasız ve zararı olmayan varlıklara tapmayı bırakmak tevhid inancının olmazsa olmaz şartı olarak görülmüştür. *"De ki: Ben Allah'a ibadet etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum"*¹⁵ âyeti ile maksadın Allah'a şirk koşmamak olduğu gayet açıktır. Yine Hz. İbrahim'in babasına *"görmeyen, işitmeyen ve bize faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?"*¹⁶ diye uyarıda bulunması da tevhid inancı olmadan yapılan ibadetlerin anlamsız olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ubûdiyyet, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.(Dihlevî, 2018, s. 248) Zira mümin kişi Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlere karşı Allah'a şükür borçludur. Şükür, nimeti verene bütün organların ita'at etmesini sağlamaktır.(Ay, 2011, s. 319) Allah, Kur'ân'da İsrailoğullarına nimetlerimi hatırlayın diye hitap ederken aslında bu emri bütün insanlığa yapmaktadır. O, nimetleri yalnızca kendisine nisbet etmek sûretiyle insanlardan şükürünü istemektedir.¹⁷ Şükürün eda edilişi ise kişinin bulunduğu duruma ve makama göre değişir. Varlıklı kişinin şükürü bulunduğu yerdeki insanların sıkıntısını gidermek ve onlara yardım etmektir. Alim olanın şükürü ilmini başkalarına anlatmaktır. Allah'ın vermiş olduğu nimetlere şükretmek ibadetin kaynağını oluşturur.

İslâm'da emredilen ibadetlerden maksat, bireye manevi ve fiziksel anlamda sağlıklı bir kişilik kazandırması ve ruhî bozuklukların yanında kişiyi tedavi edici özelliğinin bulunmasıdır.(Tenik, 2012, s. 228) Kişi 'bezm-i elest'te yaratıcı ile yaptığı ahitleşmesini unutmuyarak yaratılış amacına uygun harekette bulunmalıdır.¹⁸ Dünyaya geliş amacını her daim hatırında tutmalı ve bunun bilincinde olmalıdır. Çünkü bu dünyaya gelen her insan Allah ile olan anlaşmasında O'na teslim olduğunu O'nun boyasıyla boyanmaya rıza gösterdiğini, hayatının bütününü O'nun istediği renkte devam ettireceğine dair Allah'a söz vermiştir.¹⁹

Müminin velisi, onu himayesinde bulduran, her daim onun yolunu aydınlatan Allah'tır. Allah'ın kendisini sevdiğini inanan insan da Allah'ın rızasını kazanma çabası içine girer. Allah'ın kendisine lütûf ve ikramlarını fark edip, O'na karşı mahcubiyet hissetmemek için şükreder. Müminin Rabbinin emir ve yasaklarına uyması, O'na karşı muhalefet etmemesi en büyük arzusu olur. İşte bu anlamda kişide ubûdiyyet sırları açığa çıkar.

¹² Hac, 22/77-78; Yusuf, 12/40.

¹³ Bakara, 2/22.

¹⁴ Âl-i İmrân, 3/64.

¹⁵ Râd, 13/36.

¹⁶ Meryem, 19/42.

¹⁷ Bakara, 2/40.

¹⁸ A'raf, 7/172.

¹⁹ Bakara, 2/138.

Kur'an'da bahsedilen Hakk'tan sizin için gönderilmiş olana uyun ve Allah'tan başka kendinize İlah edinmeyin,²⁰ âyetindeki İlahî murad da gerçekleşmiş olur.

İbadetin en önemli gayesi kişi ile Allah arasında sürekli bir ünsiyet meydana getirmesidir. Ya da başka bir ifadeyle inanan insanın Allah ile diyalogunu güçlendirmesidir. Mümin nereye yönelirse Allah'ın kendisini gördüğünü bilir ve bu anlayışla ibadetlerini yaptığı zaman her daim âlemi idare eden Allah'ın huzurunda olur.²¹ Allah'ın kendisini murakabe ettiğini düşünen kişi, O'nun gözetimi altında olduğunu bilir. İnanan için Allah'ın sürekli yanında olup bunu hissetmesi, her an bu düşüncenin kendisinde canlı tutulması ibadetlerindeki tadı da farklılaştırır.²²

Bireyin yaşam tarzını ibadet kavramının kapsam alanı dışında değerlendirmesi başka bir ifadeyle yaratılış amacından kayması, dünya hayatını kendisine mesken edinmesi, zamanla basit ve sınırlı düşüncelerle hayatı algılayan bir varlık konumuna gelmesine sebebiyet verecektir. Dünyayı kendine amaç edinen bir insan, hayatı "et ve kemikten ibaret olan bir robot"(Nebi, 1994, s. 64) haline gelmiş olur. İnsanda İlah-mümin ilişkisini oluşturan şirkin çıkış noktası tam da burasıdır. Aslında ibadete karşı ilgisiz olanlar, bilinçsizce her gün bir mabut peşinde koşuyorlar. Böylelikle bütün hayatları Allah'tan uzaklaşma, O'ndan gafil olma yolunda tükenmiş olur. Gayr-i İlahî olana gönül bağlayanlar sonunda hüsrana uğramaya mahkûmdur. Çünkü Allah'tan başkasına kalbinde yer verenler veya başka bir varlıkta huzur ve sevgiyi aramaya meyledenler ubûdiyyetin sınırlarını göremez. (İbn Acîbe, 1999, s. 254)

İnsanın kendini bilmesi, gayr-i İlahî isteklerinden vazgeçip, onu sınırlayan bütün bağlardan kurtulup gönül dünyasını Allah'a tam olarak açmasıyla gerçek bir ibadet yaşayabilir. İnsan, kendi benliğindeki tabuları yıkıp, Allah'a olan inancını tam ortaya koyarak gerçek 'ibadeti' yaşar (Tenik, 2012, s. 236) Kur'an'da ifade edilen Rabbiniz sadece Allah'tır, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayıp başka tanrılar edinmeyin, ibadete layık olan yalnız O'dur, âyetinde de hüküm açıktır.²³

Âbid insanlar, ibadetlerini yapma konusunda da hiçbir gevşeklik göstermezler, Allah'ı sevme konusunda da güçlüdürler. Bu manada "mümin olma vasfını kazananlar, kendilerini Allah'a adanmış ve O'nun muhabbetiyle sürekli meşgul olmuşlardır. Dolayısıyla nefislerinin istek ve arzularını yerine getirme konusunda onları kötüye yönlendirecek hiçbir kuvvet de yoktur. Bu profildeki insanlar dünya sevgisini gönüllerinden çıkarmışlardır. Onlar Allah muhabbetini dünya ve içindekilere tercih etmişlerdir. Kötü duygu ve düşünceler onların zihinlerinden uzaklaşmıştır."(Muhâsibî, 2001, ss. 223-224) Demek ki Allah'a tüm benliğiyle ibadet eden kişi, nefsinin kötü yönlendirmelerine karşı da uyanıktır.(Sayın, 2013, s. 89)

Hayatın tamamının ibadetle geçirilmesi sûfi için bir gerekliliktir. Allah, insanları dünya âlemine gönderirken başıboş olarak bırakmadığını, madde tarafından yönetilen bir varlık olmadığını ifade etmiştir.²⁴ İbadetlerin insanın hem dünya hem ahiret hayatına yönelik faydasının olduğu aşikârdır. Çünkü ibadetlerin hayatı yönlendirmede hem bireysel hem de sosyal anlamda fonksiyonu vardır. Dinin direği olan namaz(Aclûnî, 1351, s. 31; Ebû Davud, 1988, s. Sünnet, 15; Müslim, 1955/1374, s. İmân, 134; Tirmizi, 1998, s. İmân, 9) ibadeti Kur'an'ın birçok yerinde zikredilmektedir. Kur'an namazı tanımlarken, insanı her türlü hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyduğunu, namaz kılmadan önceki hayatla sonraki hayat arasında bir fark olması gerektiğini, kişiyi insani olmayan davranışlardan uzak tutması gerektiğini vurgulamıştır.²⁵ Ahmed Kuddûsî de (ö.1849.), namazın kalp, beden, dil ve akılla birlikte hareket edilerek yapılan bir ibadet olması gerektiğini ifade etmiştir.

²⁰ A'raf, 7/3.

²¹ Bakara, 2/115.

²² Kâf, 50/16.

²³ En'am, 6/102.

²⁴ Enbiyâ, 21/16.

²⁵ Ankebut, 29/45.

O zaman namaz kılan insan Allah'ın çizmiş olduğu sınırı rahatlıkla aşabiliyor, dinin temel ibadet olarak gördüğü hükümleri umursamadan yapabiliyorsa kişinin ibadetlerinde şekil dışında hiçbir mananın olmadığı, icra edilen eylemlerde de görsellik dışında bir anlam bulunmadığı apaçıktır.(Tenik, 2012, s. 233) İbn Abbas'ın da kişiyi iyilik yapmaya ve kötülüklerden alıkoymayan bir ibadetin insanı Allah'tan tamamıyla uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramayacağını belirtmesi de namaz gibi bir ibadetin bireyi toplumsal ve ferdi olarak değiştirmesi gerektiğine yapılan önemli vurgudur. (Kâsîmi, 1957, s. 4772)

Yine Kur'an'da ölçü ve tartıda doğru davrananların hayır ve iyilik yolunda örnek olduğu²⁶, benzer bir şekilde insanların ihtiyaç duyduğu bir anda onların borç gibi bir sıkıntısını giderenlerin Allah'ın da bunun karşılığında günahlarını affedeceğini²⁷, insanın ailesine infakta bulunup onları Allah'tan başka kimseye muhtaç etmemesinin(Buhârî, 1315, s. İmân, 39), iyiliği emredip kötülükten men etmenin, yolu şaşırılmış olanlara yol göstermenin ibadet olduğu ifade edilmiştir.(Buhârî, 1315, s. Cihâd, 71) Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla beraber burada asıl meselenin namaz, zekât veya dinde mübah olan davranışlar olmadığı, bunu diğer bütün ibadetlerde için geçerli olduğunu ifade etmeliyiz. İbadetleri yaparken sembolik ifadelerin hiçbir değeri yoktur, önemli olan özdür. İbadetlerin şekilsel yönleri özlerinden sonra gelmektedir.

3. Tasavvufta Ubûdiyyet

İnsanın yaratılışının amacı Allah'ı tanımak ve bilmektir. Bu İlâhî şûûra ulaşmak ve O'nun istediği nizamı göre yaşamak, Allah'ın koymuş olduğu ilkelere bağlı olmak ve teslim olmakla gerçekleşir. Ubûdiyyetin edebinde teslimiyet vardır. Çünkü Allah'ın ezelden beri devam eden kanununda, akıl sahipleri için kendisine giden nice ibadet yolları göstermiştir.²⁸ İnsanın kendisine yönelmesini isteyen Allah, ibadet ve itaat etmenin son derece anlamlı, değerli ve insanın kendi fitratına uygunluk arz eden fiiller olduğunu belirtmiştir²⁹.

Kişi, Allah ile kurduğu ibadet ilişkisinde tüm hayatı boyunca Allah'a yakınlaşmakta, Allah ile hemhâl olacak bir hayat yaşamaktadır. Bunun içindir ki Kur'an'da ifade edildiği üzere Allah, insanın O'nun huzurunda sürekli olması ve kurbiyetini kazanması için apaçık bir şekilde emretmiştir. "Yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbin'e ibadet et"³⁰ diye buyurmuştur. Ancak, Allah'ın mükellef kılmadığı varlıklar için, Allah'ın âlemde yürürlükte olan İlâhî kanunlarına göre hareket etmek gibi bir zorunluluk yoktur. O'na yaklaşma ve yakınlaşmanın yolu ibadet etmek olduğundan, insan için O'na yönelmekten daha doğal ameller ortaya koymak da kaçınılmazdır. Allah'ın âlemde yarattığı bütün varlıklar O'nu tesbih edip O'na ibadet etmektedir.³¹ Allah, âlemde yaratmış olduğu bütün varlıklardan ibadet etmelerini isterken, özellikle insanın bu hükme uymasını, ibadet ve itaatinin çoğaltmasını emretmektedir. Böylelikle 'mümin tabiatlı' olarak yaratılan insanın ibadetinin temelinde teslimiyetin olmasını vurgulamıştır.(Yargıcı, 2017, s. 86)

İslâm tasavvuf kültüründe ubûdiyyet daha özel bir kavramla ifade edilen ibadet, verdiği nimetlerden dolayı kişinin Rabbine karşı şükretmesidir. Nişâbur sûfilerinden Ebû Ali Dekkâk (ö. 405/1014), ubûdiyyetin insana güç ve kuvvet nispet etmekten öte bir şey olduğunu, Allah'ın vermiş olduğu lütufların sahibi olduğunu, kişinin her daim bilmesi gerektiğini ayrıca bireyin nimetlerin sebebinin değil, nimetin üzerinde O'nu verenin alametlerini bilmesini istemiştir.(Kuşeyrî, 1465, s. 280) Bedensel ve ruhsal olarak sağlıklı bir şekilde hayat süren bireyin kendi varlık sebebinin de gereklerini yerine getirmesi gerekir.

²⁶ İsrâ, 17/35.

²⁷ Şu'ara, 26/181-182.

²⁸ Fetih, 48/23.

²⁹ Bakara, 2/21.

³⁰ Hicr, 15/99.

³¹ Hadid, 57/1; Haşr, 59/1; Saf, 61/1.

Allah'ın insandan istediği emirler insan fitratında var olan, toplumda oluşması gereken tutum ve davranışlardır. Bu tutum ve davranışların da iradeli bir şekilde zevkle ve istekle yapılması gerekir ki insanla Allah arasında ünsiyet oluşsun. (Işıtan, 2014a, s. 285)

Ubûdiyyetin esası Allah'ın hükümlerini yerine getirmek, meyvesi ise O'nun rızasına talip olmaktır. Mütেকaddimûn dönemi sûfilerinden Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896), kişinin ubûdiyyetini Allah'a teslim etmesi gerektiğini, Allah'ın yükümlü kıldığı hususların, insanın taşınması gereken vasıflar olduğunu ifade etmiştir. Ubûdiyyetin temelinde, kişinin kendisini aciz, fakir ve kusurlu olduğunu bilmesidir. Çünkü Allah'ın insanın ibadetlerine ihtiyacı olmadığı, kişinin Allah'ın hükümlerini yerine getirmekle sadece O'nun yanında yücelebileceği gerçeğini görme vardır. (Kuşeyrî, 1465, s. 280)

İbadet, Hakk'a yakınlık duymak ve O'nun âlemdeki marifetini görmek içindir. Yüce Allah'ın kişinin yaptığı ibadete ihtiyacı yoktur. Kul ibadet ettikçe Hakk'ın hediyesi olan marifetten fayda görür. Allah'a İbadet ve kulluk etmenin O'nun yaratılmışlara ihsan ettiği lütuflar karşısında hiçbir değeri yoktur. Resûlullah'ın buyurduğuna göre ömrünü ibadetle geçiren bir Musevînin bütün ibadetleri, hesap sırasında varlığının nimetini bile karşılamamıştır. Bunun içindir ki iki cihan efendisi, “*Sana hakkıyla ibadet edemedik, ey Mâbud!*” (Canan, 1990, s. 9: 301) buyruğuyla sürekli Allah'a karşı mahcubiyetini dile getirmiştir. (Atâullah İskenderî, 2019, s. 18)

Şirkten ve inkârdan uzaklaşmak anlamına gelen tevhid inancının alt yapısını Allah'a ibadet oluşturmaktadır. Çünkü dünya hayatındaki kesret, kişinin Allah'ın eşya üzerindeki çeşitli tezâhürlerini, hakikî gerçekliği görmesine mani olur. Tıpkı bir meyvenin içini görmeyi engelleyen kabuğu gibidir. (Michon & Gaetani, 2014, s. 124) Kişinin, Allah'tan başkasına kullukta bulunması ve hayatında başka bir hüküm vericinin kararlarını hâkim kılması mümkün değildir. Aksi durumda “*Allah, sadece yaratmış oldukları üzerinde hüküm vericidir*”³² âyetini görmezden gelme demektir. Allah'ın âlemdeki ibadete layık tek zat olmasına dair Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492), kendisinden bir hikâyeyi örnek olarak vermiştir. İki Tanrı İlâhlığından kurtulup tek Tanrı İlâhlığına bağlanmak şu hikâyeye benzer ki “İki Tanrı edinmekten ürken Kürt, Yaraticısına şöyle duâ eder: “Ey Allah'ım bu ben miyim yoksa sen misin? Eğer ben isem, bu bilgi, kudret, yücelik, irâde nerden geliyor? Sen isen, bu acizlik ve zayıflık nerden geliyor? Bunu durmadan sorgulayan ve kendi kendine muhakeme eden Kürt, bir gün köyden şehre iner ve şehrin kalabalığında kaybolmaktan korktuğu için kendisinde bir işaret olsun diye ayağına bir kabak bağlar ve bir ağacın altında uyur. Onun bu durumunu fark eden kurnaz bir adam ise Kürt uyuyunca ayağındaki kabağın ipini kopartıp kendi ayağına bağlar. Kürt uyanınca ayağındaki kabağı görmez ‘bağırır ve kalk imansız diye haykırır. Senin yüzünden şaşırıp kaldım, doğru düşünemiyorum. Adama, sen de kimsin, benim kabağımın senin ayağında ne işi var? Sen sensen ben kimim, ben nerdeyim? Eğer ben hesapta yoksam ben neyim? diye bağırır.’ Câmî bu hikâyeyi anlattıktan sonra “Yarabbim! Bende işte o fakir, miskin avare Kürdüm, bütün Kürtlerden daha hâkim diyerek lütfunun tortusuyla üzerimdeki tevhide engel olan istekleri kaldır, beni de birliğinde gark olmuş biri olarak ibadetlerimi sana yapmaya yönelt” nidâsında bulunmuştur. (Câmî, 1968, ss. 2-4; Tenik, 2019, ss. 99-100)

Rabbi'nin istediği hükümleri yapıp, nehiyelerinden uzak duran insanların ibadet ve ahlâkî davranışlarını sergilerken Allah'a duyulan muhabbetin etkisi fazladır. Çünkü insan hem kendi fitratına koyulan sınırsız sevgi potansiyelini Allah'a yöneltmiş olur, hem de bu sevgisini O'nun hoşuna giden davranışları yerine getirerek ispatlamış olur. (Yargıcı, 2017, s. 87)

Ubûdiyyetin etkisini kişinin kalbinde derinleştiren olgu muhabbetir. Allah'a sevgi ile bağlanan, O'nun rızası dışındaki her şeyin esaretinden kurtulan bir insan için gerçek ibadetin vasfı, O'na odaklanmakla olur. Zaten muhabbetin muvafakat olduğu, bu yönde hâl ortaya koyan bir insanın ancak Allah'ın hükümlerine gerçek manada itaat edeceği, yasakladığı şeylere de O'na olan muhabbetten dolayı takdirine rıza göstererek uzaklaşması, Sevgili'nin arzusunu kendi istek ve heveslerinin önüne koyarak bunu ruhunda hissetmesi gerçek ibadettir. (Kelâbâzî, 2011, s. 130)

³² En'am, 55/18.

Ubûdiyyete kalben inanan bir insan, Allah'ın hükümlerini kendi nefsinin isteklerine tercih eder. Böylelikle Allah'ın emir ve nehiyelerine karşı kişide yoğun bir bağlanma ve ibadetlerini severek yapma hissi oluşur. İnsanı bu şekilde kendine bağlayan bir Rabb, insanı kendi sonsuz muhabbeti ile haramlarından uzaklaştırarak muhabbetini ikram ediyorsa, kişinin kalbinde de Allah'a saygı ve utanmadan kaynaklı bir teslim olma ve ibadet duygusu gelişir. (Sayın, 2013, s. 87)

Allah dışında dünyadaki bir eşyaya veya varlığa köle olup tüm sevgisini o hazzın peşinden koşarak harcayan ve dünya sevgisi kendisini köleleştiren bir insanda, Allah'a ibadet etme vasfı da kalmamıştır. Sûfiler de kalpten mâsîvayı çıkarmadan gerçekten Allah'a abd olan bir insan olamayacağını söylemiştir. Allah, her kim ki tâğutunu inkâr edip Rabbin'e teslim olursa, Allah'ın ipine gerçek bir iman ile bağlanmıştır³³ diye buyurmuştur. Çünkü gerçek ubûdiyyet, kalbi sadece Rabbi'ne ait kılarak Hakk'a yönelmekle mümkün olur. Horosanlı mutasavvıf Şeyh Ebû Saîd'de (ö. 440/1049) ubûdiyyet konusunda kezâ böyle düşündüğünden ötürü, dervişin biri, şeyhe 'kulluk nedir' diye sormuştur. O, "Allah'ın seni yaratmış olduğu gibi kalmadır" diye cevap vermiştir. Derviş, "Ey Şeyh! Ben kulluğu soruyorum, sen ise bana özgür olmam gerektiğini söylüyorsun" deyince şeyh, "İki âlemin yani dünya ve ahiretin kaygısı ve tutkusundan kurtulmadıkça Allah'a gerçek anlamda kul olmazsın" der.(Yıldız, 2018, ss. 223-224) Çünkü nefsinin esiri olmuş bir insanın kalbinde hakiki anlamda Allah'a ubûdiyyetin etkisini bulmak imkânsızdır. Bunun içindir ki Bişr el-Hâfi (ö. 227/841) 'Allah'tan başkasına köle olmak istemeyen bir insan ibadetindeki lezzeti almak istiyorsa, Hakk ile arasındaki gizli hâlleri temiz tutsun' demiştir.(Kuşeyrî, 1465, s. 357)

İbadet, insanı dünyaya bağlayan, nefsin hoşuna giden her şeyden kalbi temizlemek ve kurtarmaktır. Âlemde yaratılan insanlara bakıldığı zaman her bir insanın kendisine bir put edindiği görülmektedir. Kimi şehvet putu, kimi gururun esiri, kimi makam ve mevki peşinden koşarak şöhreti putlaştırmıştır. Halbuki âyette Allah, Rabbinizin hükümlerini bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi yaratılmıştır, diyerek kendine yöneltmiştir.³⁴

İnsan, kimin boyunduruğu altında ise O'nun kölesidir. Abd, olan kişi sadece Allah'a ibadet etmeli, dünyanın ve içindekilerinin esiri olmamalıdır.(Yıldız, 2019, s. 161) 'Yani kişi nefsinin istek ve arzularının esiri ise nefsinin kuludur, dünyanın esiri ise dünyanın kuludur.'(Kuşeyrî, 1465, s. 325) İnsan, ibadet etmesiyle Allah dışındaki her şeyden özgürleşir. Kişinin kalbinde nefsin istek ve arzularına sınır getirme, nefsin kötülüğü emreden sesine karşılık ancak Allah'a tam ibadetle ulaşılır. Çünkü Allah'ın muhabbetini kalbinde hissedenden sûfi için O'nun rızasını kazanma külfeti olmaz ve yaşamı bu minval üzere devam eder. Allah'ın sevgisi sûfinin kalbinde yoğun hissedilince böylelikle hem ubûdiyyet hem de itaat gerçekleşmiş olur.

4. Allah'a Ubûdiyyette İhlâs

İhlâs, "amellerde Allah rızasını gözeterek, samimi olup, riyâdan uzak durmaktır. Allah'ın hoşuna gidecek eylemler yapmaya gayret ederken gayr-i İlâhî düşünceleri de ortadan çıkarmaktır."(Serrâc et-Tûsî, 1960, ss. 221-223) Varlığın gerçekliği ve yaratılan eşyayı anlamlandırmak için ihlâs önemli bir kavramdır. Hakk ile varolmanın en kusursuz yöntemi O'nun için yaptığımız amellerdeki gösterişsiz ve içten davranışlarımızdır. Hayatımızın tüm vechelerinde Allah için düşünmek, O'nun için oturmak, harekette bulunmak bütün yaptığımız fiillerde Allah'ı müşahade etmek ihlâslı olmanın işaretleridir.(Aslan, 2020, ss. 45-54)

Mümin kişinin Allah'a itaat, bağlılık, teslimiyet duygularını arz ederken kalıplaşmış davranış ve ifadeler ihtiyacı yoktur. Din, insan için hükümler koymakla Allah'a yönelişteki kişinin istek ve arzularına cevap vermektedir, fakat ibadet şeklini belirleyip inanan insanları dar kalıplar içerisine koymamıştır. İnsanlar için ibadetleri yaparken Kur'ân'ın yaklaşımı samimi ve gönülden yapılmış olması şarttır. Peygamber de hadiste benzer şekilde buyurup "Allah'ın ancak içtenlik ve ihlâsla O'nun rızasına uygun yapılan amelleri kabul ettiğini" (Nesâî, 1992, s. Cihâd, 24) ifade etmiştir.

³³ Bakara, 2/256.

³⁴ A'râf, 7/194.

Demek ki yapılan ibadetler ifa edilirken esas olan Allah'ın rızasını talep ile Allah'a yönelişte güçlü bağlar kurmaktır. Herkesin makam, mevki farkı gözetmeksizin ibadet ederken eşit olduğunu ve Allah'a olan yakınlıkları ölçüsünde değer kazandığını bilmelidir. İslâm'ın ibadet için belli bir yön tayin etmesi ibadet ederken inanan insanların aynı yöne doğru bakıp, aynı duyguları ve yakınlığı hissetmesi içindir. Yoksa yüzün sağ veya sola çevrilmesi ibadetin özü bakımından bir önem taşımamaktadır.³⁵ İnsan samimi duyguları ile Allah'a ibadet etmeli, gönül âlemini O'na açmalı ve O'nun her yerde olduğunu bilmelidir.³⁶ Fakat gönlünü ve aklını gayr-i İllâhî her şeyle mühürleyip, Rabbin'e cennet mükâfatıyla ibadet edenlerin 'menfaat' kaygısı taşıdıklarından ibadetlerinin Allah'ın yanında hiçbir kıymetinin olmadığı da aşikârdır.(Tenik, 2019, s. 10)

İbadetin sırf biçim ve kurallarına takılıp onu hiçbir zaman duygu boyutunda yaşamayan 'ihlâs' kavramını ibadetlerinde hissetmeyen pek çok insan vardır. Böyle kimselerin ibadetleri Allah'a karşı samimiyetten ziyade, ahiret hayatına yönelik cezadan doğan korku ve Allah'a karşı bir görev amaçlıdır. Fakat ibadetler alışkanlık haline geldikten sonra terki halinde kişide eksiklik duygusu hissettiriyorsa bunun kişinin iç dünyasında bir uyanışın olduğuna işaret eder. Allah'a samimiyetten doğan teslimiyetin, kişinin bedenini ve ruhunu istila etmesi kaçınılmazdır. Bu hâl üzere devam eden sūfî için yapılan ibadetlerde Allah'ı tazim etmek her şeyden daha önemli hâle gelecektir.(Akseki, 2016, s. 117)

Allah Resulü "Yeryüzünün tamamının mescit olduğunu"(Buhârî, 1315, s. Teyemmüm, 1; Ebû Davud, 1988, s. Salât, 23; İbn Mace, 1905, s. Taharet, 90) belirtirken aslında ibadetlerde şekil ve nerede yapılması gerektiğine dair sınırlandırmanın olmadığına işaret etmiştir. Mümin sıfatını taşıyan her insan ibadetini yaparken sadece İslâm'ın beş farzı diye nitelendirdiğimiz dar bir çerçeve veya cami duvarları ile sınırlandırmaması gerekir. Yaşantısını Allah'ın isteği doğrultusunda devam ettiren bir insanın ibadetlerini yaparken muhakkak belli yerler ve taklit yolu ile aldığı bilgiler aracılığı ile değil de Allah'ın belirlediği hükümler çerçevesinde yapması lazımdır ki gönlü Rahman'a açılabilir. Bunun sonucunda kişi riyâ ve çıkar gibi kaygılarından arınmış olarak, kalbi ve aklı Allah rızası için çalışan bir bireye dönüşür.(Ali Tenik, 2017, s. 288) Kur'ân'da yer alan itikadî ve amelî bütün ibadetlerim, yaşamım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir"³⁷ âyetiyle mümin bireyin hayatındaki bütün davranışlarında gayesinin Allah rızası olduğu vurgulanmıştır. Bunun içindir ki kişinin tüm ibadetlerinin Allah için olması samimiyetin ve ihlâsın en güzel ifadesidir. Kişinin iç dünyasında yaşanmayan, içsel anlamda insanın özüyle bağdaşmayan ibadetler aynı zamanda kişiye Allah katında sahte bir kimlik verir.(Işıtan, 2014b, s. 291)

Ihlâs, yapılan ibadetlerde kalbin temiz kalmasını sağlamak, her türlü kötü düşünce ve duygulardan uzak durmak, yapmacık hareketleri bırakmak, Allah için hakikî bir iman kazanmayı gerektirir. Hakiki bir imana sahip olan kişide şekli ameller kaybolur, Allah'ın hükümleri tezahür edip gönülden bir samimiyet oluşur. Rabbi ile ünsiyetinde sağlam bir ihlâs bulunan bireyde, İllâhî sıfatlara mazhar olma ve O'nun rızasına uygun bir hayat tarzı çıkar.

5. Ubûdiyyetin Müminin Kemâlata Ulaşmasındaki Rolü

Allah'a inanan ve O'nun hükümlerini yerine getirmeye çalışan ve O'na ibadet eden bireyi en iyi şekilde anlamada ve tasvir etmede bize yardımcı olacak olan kıstas şüphesiz ki Kur'ân'dır. Kur'ân mümin kişinin vasıflarını sıralarken en temel özellik olarak Rabbinin İllâhlığını inanıp O'na teslim olan, Allah'ı her şeyin üzerinde tutan, O'na hiçbir şeyi denk tutmayan, Allah'ın rızasını hedefleyen ve hayatının her alanında O'na itaat ve ibadet etmiş olmayı kendine gaye edinen insanı açıklamıştır.³⁸

³⁵ Bakara, 2/177.

³⁶ Bakara, 2/115.

³⁷ En'am, 6/162.

³⁸ Zümer, 39/2-3; Enbiyâ, 21/ 90; Maide, 5/ 72; Nisa, 4/114.

Allah'ın Rabliğini kabul edip her türlü ibadetini Allah'a has kılarak yapan insan, bu eylemleriyle kendisini Hakk'tan uzaklaştıracak olan mâsîvadan da temizlemiştir.(Tenik, 2012, s. 156)

Allah'a gönülden bağlı olanlar, bütün varlıklarını Rabblerine sattıklarından "hiç"lik makamında yaşadıklarından, tüm benliklerini yok ederek Hakk'a ulaşırlar ve Allah'a vuslatı yaşamış olurlar. Allah'ın istediği şekilde yaşayarak hâl ortaya koyanlar amellerini yerine getirirken sadece sözle yetinmeyip bunu fiilleriyle de ortaya koyarlar. Çünkü sadece dil ile yapılan ikrarın Allah yanında hiçbir önemi yoktur. Mümin kişi insanlarla olan ilişkilerinde ve toplumsal sorunları çözmeye, hukuk, ahlâk ve sosyal problemlerde Allah'ın gönül evinde olduğunun şuurunda olarak İlâhî kanunun hükümlerine göre hareket eder. Ma'rifet ve ilim ile dolu bir hazineden beslendiğinin idrakine varır. Kendisinden ma'rifet ve hikmet dolu sözler, nebevî davranışların dışında bir şey görmek mümkün olmaz. Mümin aynı zamanda ubûdiyetin anahtarının ma'rifet olduğunun bilincindedir. O, Allah'ı gereği gibi bilme ve O'na teslim olmanın da 'ibadet' şuuruyla kazanıldığını idrak edendir.(Tenik, 2012, s. 157)

Hakk'ın muradına göre terbiye edilmiş müminin bedeninin ve ruhunun Allah'a 'abd'olma vasfını taşıması elzendir. Bundan dolayı da gece gündüz Rabbi ile hemhâl bir hayat yaşaması şarttır. Kişinin kemale ulaşması için gece Allah'ı zikretmesi, gündüz de Allah'a kendisini yaklaştıracak salih amellerde bulunmalıdır. Günlük yaşantısında insanları sevip onlarla dost edinmeyi kendisine ilke edinmeli, şefkat ve merhamet tecellîlerinin kendi şahsında belirmesi için kalbinden her türlü riyâ, kin, kıskançlık Allah'ın sevmediği hasletleri atmalıdır. Mümin olmak sadece kabuktan ibaret bir taat ve kulluk olmayıp Allah'ın yaratmış olduğu her varlığa ve eşyaya sevgi, saygı ve hizmet ile yaklaşmaktır. Müminin kemalata ulaşmasında teoride olan hâller değil, pratikte yaşanan hâller önemlidir.(Tenik, 2012, s. 160)

Mümin kişinin ubûdiyette kemale ulaşması için mühim olan etken, samimiyetle amellerini yapmasıdır. Bireyi ihlâsla yapılan davranıştan başka hiçbir şey kemaleta ulaştırmaz. İlimle ihlâstan yoksun bir ibadet, kişiyi Allah'a vuslata götürmediği gibi, amele riyâ karıştığı için kişiyi Allah'tan daha da uzaklaştırmaktadır.(Kuşeyrî, 1465, s. 97) İbadet ihlâs ile hayat bulur, kişiyi Hakk'a yaklaştırmaya elverişli hale getirir. İhlâssız yapılan ameller ruhsuz cesetler gibi boş ve anlamsızdır.(Atâullah İskenderî, 2019, s. 35) Ubûdiyyetin muhabbetinin gönüllerde oluşabilmesi için, kişinin samimi bir inançla Rabbin'e yönelerek sadece sana kul/abd olmak için yaratıldım ilkesine göre hayat yaşaması gerekir.³⁹ Müminin eyleminde Allah'ın hoşuna gidecek davranışlar yaparak ihlâslı davranması, gizli aşikâr tüm eylemlerinde gösterişten kaçınması, kendisi ile Rabbi arasındaki bütün engelleri kaldırması ile gerçek kamalata ulaşılır.(Kuşeyrî, 1465, ss. 97-98)

SONUÇ

Kur'ân'ın mesajını anlamak isteyen her varlığın Allah'ın Mutlak Yaratıcı, insanın da yaratılmış bir varlık olduğunu, bunun sonucunda ise Rab-kul ilişkisinden kaynaklı kayıtsız ve şartsız bir teslimiyeti ve ubûdiyyeti gerekli görmüştür. Rabbiyle mutlu olan insan için Allah dışındaki eşyanın ünsiyetinden kurtulup, yalnız ve yalnız Allah'a 'ibadet' etmek onun için en büyük hürriyettir. Bu sayede kişi maddeye kul olmaktan kurtulur. Gerçek ubûdiyyet benlikten ve insanın nefsinin esiri olmasından kurtulmasıdır.

Nefsinin esaretinden kurtulan insan için eşyanın sevgisine kendisini hapsedmesi söz konusu olmadığından, Rabbi'nin isim ve sıfatlarıyla yoğunlaşma süreci başlar. Nefsinin baskılarından ibadetle kurtulan, Allah'ın isim ve sıfatlarındaki tecellî nurlarıyla kuşanan sûfi böylelikle Allah'a kavuşmuş olur. Hakk'a vuslatı tercih eden insanı Allah da sever. Allah bir kulunu sevdiği zaman başka hiçbir şeye yer kalmayacak kadar muhabbet duyup, rahmetiyle o insanı kuşatır.

³⁹ Zümer, 39/11.

Mümin kişi ibadetlerinde kalbinin İlâhî terbiye edicinin merkezi olduğunu bilerek, amellerine riya katmadan sadece Allah rızasını gözeterek yapmalıdır. Çünkü ibadetleri yaparken sûreten ve sireten temizlenen insana İlâhî hakikatler ve ma'rifetler tecellî eder. Bu manada İlâhî gerçeklerin tecellî ettiği bir kalp ubûdiyyet sırlarının ve rububiyet nurlarının merkezi olan bir kalptir.

Bu çalışmada İslâm ahlâkının dayandığı prensiplerden biri de Allah'a teslim olmanın sadece mücerred bir itaat ile olmayıp, gerçekten kişinin Allah'ın istediklerini yapması, nehyettiklerinden sakınması ve fiillerinde sürekli Allah'ı zikretmesine dayandığı ele alındı. Müminin samimi amelleri ve ubûdiyyeti ile Allah katında makbul bir kul olabileceğini belirtmeye çalıştık.

Ubûdiyyet ruhuyla Allah'ın huzuruna çıkan müminin Allah dışında kalbinde hiçbir mabuda yer vermediğini, Allah'ın tek İlâh ve Rab olduğunu, ibadetlerini O'nun için yerine getirirken bile aslında Allah'ın kendisini yine ödüllendirip terbiye sürecinden geçirdiğini, ibadetin hayatın bütün alanlarını içerdiğini, mümin bireyin bu bilinçle yaşamının tüm yönlerini tanzim etmesi gerektiğini açıkladık.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İ. b. M. el-Cerrâhî. (1351). *Keşfü'l-Hafâ* (2. bs). İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Akseki, A. H. (2016). *Ahlak Dersleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ali Tenik. (2017). *Tasavvufî Bilgi (Allah'ı Allah'la Tanımanın Hakikati)*. Litera Yayıncılık.
- Aslan, H. (2020). *Bireysel ve Toplumsal Alanda Tasavvufî Kişilik*. Nida Akademi.
- Atâullah İskenderî. (2019). *Hikem-i Atâiyye* (Tahir Galip Seratlı, Çev.; 8. bs). Sufi Yayınları.
- Ay, M. (2011). *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*. İnsan Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. C. (1315). *Sahîh-i Buhârî*. Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire.
- Câmî, A. (1968). *Salâman ve Absal* (Abdolvahap Tayşi, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Canan, İ. (1990). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Akçağ Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1968). *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1985). *Tefsir Usûlü* (19. bs). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cürçânî, A. b. Muhammed eş-Şerif. (1433). *Kitabü't-Te'rifât* (3. bs). Dârü'n-Nefâis.
- Çelik, Y. (2014). Kur'an'da İbadet. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(41), 203-221.
- Dihlevî, Ş. V. (2018). *Hüccetüllahi'l-Baliğa* (5. bs). İz Yayıncılık.
- Ebû Davud, S. b. E. b. İ. el-Ezdi es-Sicistanî. (1988). *Sünenu Ebî Davud*. Dârü'l-Cinân.
- Ethem Cebecioğlu. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (3. bs). Anka Yayınları.
- Fahreddin Râzî, E. A. F. M. b. Ö. (1990). *Mefâtihi'l-Gayb et-Tefsiru'l Kebir*.
- Gazalî, E. H. (1416). *Mükâşefetü'l-Kulûb*. İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Gazalî, E. H. (1969). *İhyâ-u Ulumiddin*. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hakim, S. (1981). *el-Mu'cemü's-sufî: El-hikme fî hududi'l-kelime*. Dârü Nedre.
- İsfehânî, E.-K. H. b. M. R. (1998). *El-Müfredatü li Elfâzı'l-Kurân* (2. bs). Dârü'l-Mârife.
- İşitan, İ. (2014a). *Sûfî Psikolojisi*. Divan Yayınları.
- İşitan, İ. (2014b). *Sülemi'ye Göre Sûfî Benlik Dönüşümü*. Divan Yayınları.
- İbn Acîbe, A. el-Hasenî. (1999). *El-Baru'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Kuteybe. (1990). *Te'vilü Muhtelifi'l-Hâdis*. Dârü'l-Fikr.
- İbn Mace, E. A. M. b. Y. er-Rebei el-Kazvini. (1905). *Sünenu İbn Mace*. el-Matbaü'n-Nizami.
- İzutsu, T. (1975). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- İzutsu, T. (1984). *İslam Düşüncesinde İman Kavramı* (3. bs). Pınar Yayınları.
- Karagöz, İ. (1997). *Kur'an'da İbadet Kavramı*. Şule Yayınları.
- Kâsımî, C. M. b. M. b. S. C. (1957). *Mehasinu't-Te'vil* (2. bs). Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Kelâbâzî, E. B. M. b. E. İ. (2011). *Et-Taarruf*. Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye.
- Kuşeyrî, A. b. H. b. A. (1465). *Er-Risâle*. el-Yemâme li't-Tibaati ve'n-Neşr.
- Michon, J. L., & Gaetani, R. (2014). *Aşk Ve Hikmet Yolu* (Nurullah Koltaş, Çev.; 2. bs). İnsan Yayınları.
- Mizzî, C. Y. b. A. b. Y. (1983–1403). *Tehzibü'l-Kemal fî esmai'r-ricâl* (2. bs). Müessesetü'r-Risâle.
- Muhâsibî, E. A. H. b. E. (2001). *Er-Riaye li-hukukillah*. Dâru'l-Cîl.
- Müslim, E.-H. el-Kuşeyri en-Nisaburî. (1955/1374). *Sahîh-i Müslim*. Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Nebi, M. b. (1994). *İslam Davası* (Muharrem Tan, Çev.). Ekin Yayınları.
- Nesâî, E. A. A. b. A. b. Ş. (1992). *Fezailü'l-Kur'an* (2. bs). Dâru İhyai'l-Ulum.
- Sayın, E. (2013). "Tasavvuf Kültüründeki Ubûdiyyet, Muhabbet ve Hürriyat Arasındaki ilişki". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Derneği*, 8(16).
- Serrâc et-Tûsî, E. N. (1960). *El-Luma' fi't-Tasavvuf*. Dâru'l- Kutubi'l-Hadis.
- Sühreverdi, Ş. E. H. (1968). *Avârifü'l-Ma'arif*. Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye.
- Süleyman Uludağ. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M. (1975). *Din Sosyolojisi* (2. bs). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tenik, A. (2012). *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi* (2. bs). Bor'lu Ahmed Kuddûsî Vakfı.
- Tenik, A. (2019). *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar* (2. bs). Nûbihar Yayınları.
- Tirmizi, E. İ. M. b. İ. b. S. es-Sülemi. (1998). *Sünenü't-Tirmizi* (2. bs). Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.
- Ude, H. E. (1985). *Et-Tatavvuru'd-Dilali Beyne Lüğati'ş-Şi'ri'l Cahili ve Luğati'l-Kur'an'il Kerim*. Mektebetü'l-Menar.
- Wach, J. (2012). *Din Sosyolojisi* (Ünver Günay, Çev.). İnsan Yayınları.
- Yargıcı, A. (2017). *Kur'an'ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*. Fecr Yayınları.
- Yazır, M. H. (2010). *Hak Dini Kur'an Dili* (3. bs). Akçağ Yayınları.
- Yıldız, A. (2018). *Sultânü'l-Evliyâ Ebû Sâid Ebû'l-Hayr*. Kriter Yayınları.
- Yıldız, A. (2019). *Meybüdü'nin Tefsirinde Tasavvuf*. Nizamiye Akademi.